

Anthony Giddens

NOVA PRAVILA SOCIOLOŠKE METODE

Zbirka *Studia Humanitatis* je obogatena z novim prevodom, z delom Anthony Giddensa »Nova pravila sociološke metode« (spremno besedo k prevodu v slovenščino je napisal Pavle Gantar), katerega izvirnik v angleščini sega v leto 1975. Kljub temu da je slovenska izdaja Novih pravil sociološke metode izšla petnajst let pozneje, pa je to delo še vedno aktualno. Predmet avtorjevega preučevanja so namreč tiste družbene teorije dvajsetega stoletja, ki so prek svojih eminentnih predstavnikov spodbujale epohalni miselni premik na širšem področju preučevanja človeka in družbe. V tem smislu intelektualni naboj teh družbenih teorij, vključno z Giddensovim prizadevanjem, da z njihovo »pomočjo« formulira novo metasociologijo, ni do danes prav nič uplahnel.

Giddens je svoje delo, ob uvodu in sklepu – ta prek formulacije t. i. novih pravil sociološke metode predstavlja neke vrste kompendij celotne knjige – razčlenil v štiri temeljna poglavja, ki jih je naslovil: (1) Nekaj šol družbene teorije in filozofije, (2) Ravnanje, identifikacije dejanj in komunikativni namen, (3) Produkcija in reprodukcija družbenega življenja, (4) Oblika pojasnjevalnih razlag. Znotraj takšne (formalne) razčlenitve tega prav nič obsežnega, vendar s strnjeno misli že kar nepojmljivo nabitega teksta, nam znani angleški sociolog predstavi logiko mišljenja tistih družbenih teorij, ki so po njegovem mnenju, kljub svoji raznosmernosti in nedorečenosti sklepov začela rušiti široko uveljavljeni pozitivistični nazor med družboslovci. Ta nazor, ki se je zasidral v družbeni teoriji od devetnajstega stoletja naprej – Marx mu ni bil nič manjši boter kot Comte – je prisegal na spoznavni in razvojni model družbenih znanosti po vzoru naravoslovja.

V rang družbenih teorij, ki so zahodni intelektualni zavesti, tudi pod vplivom velikih filozofskih duhov (Dilthey, Husserl, Wittgenstein, Heidegger), utirala pot spoznavni kritiki družboslovnega pozitivizma, je Giddens med drugim uvrščal Schutzovo eksistencialno fenomenologijo, Garfinkelovo etnometodologijo, Winchevo powittgensteinovsko teorijo, hermenevtiko in kritično teorijo Gadamerja, Apela in Habermasa. Z izborom teh teorij je Giddens prišel do trdnih nastavkov za formulacijo svojih lastnih (novih) pravil sociološke metode. (Giddensovo oznako »interpretativna sociologija«, s katero na splošno poimenuje nekatere izmed teh šol, moramo razumeti v kontekstu avtorjeve specifične uporabe, podobno kot njegovo oznako metode.)

Giddensu, tako trdi tudi sam, ne gre za sintentiziranje spoznanj interpretativnih sociologij v strnjen sistem metodoloških pravil. Prej imamo opravka s (produktivnim) eklekticizmom, ki sledi naslednjemu načelu: sposoditi iz šol interpretativne sociologije tisto, kar se najbolj prilega lastnemu antipozitivističnemu teoretsko-metodološkemu programu. V okviru tega programa je bil poudarek dan temle skupnim temam interpretativnih sociologij: domnevi o družbenem svetu kot proizvodu dejavnih človeških subjektov, afirmaciji vloge jezika kot sredstva praktične dejavnosti pri konstituiranju družbenega sveta kot smiselnega, pomenu hermenevtične metode v družboslovju pri razumevanju vsakdanjega družbenega sveta oziroma različnih družbenih tradicij.

Spoznavno-metodološka načela predhodno omenjenih družbenih teorij

(in filozofiji) so torej bolj ali manj eksplicitno vgrajena v končni sistem Giddensovih (metateoretskih) pravil sociološke metode; ne glede na njihovo deficitarnost pomembnih eksplanatornih kategorij (npr.: družbena moč, družbeni interes, družbeni kontekst intersubjektivne jezikovne komunikacije itd.). Pri tem se zdi, da načelo relativnosti znanstvenega vedenja, četudi ni posebej navedeno v končni sintetični eksplikaciji teh novih metodoloških pravil, zavzema eno izmed osrednjih mest. V tem smislu lahko Giddensovo formulacijo konceptov metajezikovne družboslovne ravni (vprašanje dvojne hermenevtike) razumemo tudi kot iskanje poti iz klasične filozofske kontradikcije med relativnostjo in absolutno gotovostjo človekovega mišljenja.

Angleški sociolog je v svoji knjigi skušal kar najbolj jasno definirati svojo intelektualno pozicijo znotraj tega klasičnega teoretskega spora. Branil je načelo relativnosti, ne pa tudi relativizma.

Vprašanje gotovosti oziroma relativnosti znanstvenega vedenja je tema sodobne filozofije znanosti par excellence. Zato ne more biti presenetljivo, da v Giddensovem z izredno eruditivnostjo prežetim »pohodu« po vrhovih družboslovno teoretske misli dvajsetega stoletja znanstvenim tokovom na področju te discipline sploh niso namenjeni tako kratki postanki. Avtor se je ustavil ob vseh najpomembnejših smereh filozofije znanosti. Izhajal je iz običajno sprejete členitve na logični pozitivizem, deduktivni falzifikacionizem (kritični racionalizem), pragmatično historično teorijo znanosti v njenih različnih variantah. V nadaljevanju moramo vsaj nekaj besed spregovoriti o Giddensovi tematizaciji teh občih epistemoloških vprašanj, ki so generirala v različnih usmeritvah sodobne filozofije znanosti.

Še prej si moramo v zvezi z njegovo naklonjenostjo obravnavanju tem in avtorjev sodobne filozofije znanosti zastaviti tole vprašanje: zakaj ni navzoč večji interes za obravnavo spoznavnega razvoja in pradijskih sprememb naravoslovnih znanosti? Vprašanje je toliko bolj pomembno, ker je v uvodu knjige dogajanje v naravoslovnem mišljenju v začetku dvajsetega stoletja (nastop relativnostne teorije, komplementarne teorije in načela nedoločljivosti kvantne fizike je postavil s piedestala dokončne znanstvene resnice klasično newtonskovo paradigmo v fiziki) pripisan največji pomen pri rušenju pozitivizma v znanstvenem vedenju nasploh. Domnevali bi, da je eden izmed razlogov za skopost tovrstne obravnave tudi ta, da v njegovi teoretski optiki filozofija znanosti fungira predvsem kot metateorija naravoslovnih znanosti. Vprašanje pa je, če je takšno transponiranje (filozofija znanosti je enako metateoriji naravoslovja) dejansko najbolj ustrezno. Drugi razlog je treba najbrž iskati v dejstvu, da je njegov primarni cilj opredeliti epistemološko strukturo družbenih znanosti. Samostojnost epistemologije družbenih nasprotij epistemologiji naravoslovnih znanosti se iz Giddensovega zornega kota legitimira predvsem v tehle točkah: v poziciji raziskovalnega subjekta v procesu znanstvenega odkritja (v družbenih znanostih je primaren odnos subjekta do subjekta in ne subjekta do objekta), v vlogi predinterpretiranega sveta v procesu raziskovanja (v družbenih znanostih v zvezi s tem nastopa problem t. i. dvojne hermenevtike) in v logično-epistemološkem statusu znanstvenih zakonitosti (v družbenih znanostih lahko govorimo bolj o njihovi hipotetični kot nomotetični naravi).

Samostojni status družboslovne epistemologije še ne pomeni, da družboslovje ločuje od naravoslovja popolni metodološki (kaj šele ontološki) prepad. Takšnim redukcionističnim sklepom – v zgodovini metateorije znanosti sploh niso bili tako redek pojav – Giddens ni podlegel. Navedel je kar nekaj stičiščnih točk v epistemološki strukturi obeh intelektualnih sfer. Zdi pa se, da bolj zaradi ilustracije kot zaradi hotenja po sistematični razčlenitvi pro-

blematike (npr.: teoretska posredovanost observacijskih jezikov, vgrajenost pravil deduktivnega falzifikacionizma v sistem znanstvenega preverjanja itd.). Ob tem je zelo nedvoumno opozoril, da je iskanje vzporednic z naravoslovjem šele začetek v analizi logike in epistemologije družbenih znanosti. Bistveno je iskanje differente specificae. Vsaka druga pot, tako je razbrati iz duha celotnega Giddensovega utemeljevanja, vodi v klasični pozitivistični nazor o družbenih znanostih kot nezrelih znanosti, ki se morajo čim prej približati idealu – naravoslovju, če želijo ohraniti status znanstvenosti.

Giddensovo miselno zapopadenje treh ključnih metateoretskih diskurzov sodobne filozofije znanosti – vsaj pri zadnjem (historično-pragmatičnem), z njegovim eminentnim predstavnikom Kuhnem na čelu, pravzaprav ne gre samo za filozofijo znanosti, temveč za presečišče zgodovine, sociologije in filozofije znanosti – nastopa kot izhodišče za formuliranje njegovega koncepta relativnosti. Ta koncept relativnosti, za katerega smo že dejali, da ima ključno vlogo v njegovem znanstvenem nazoru, je svoj obči epistemološki izraz našel v ideji hermenevitične analize. Elaboracija postopka hermenevitične analize poteka (še) v krogu občih spoznavnih vprašanj filozofije znanosti. Na tej stopnji analitske razčlenitve, ko je v fokusu zanimanja obča struktura metode, neodvisno od njene uperjenosti k preučevanemu predmetu (problem dvojne hermenevtike po Giddensu dokazuje skozi preučevani predmet posredovano dodatno kompleksnost sociološke metodologije), se še najbolj jasno kaže razmerje do najpomembnejših protagonistov sodobne filozofije znanosti.

Ideje dveh najbolj znanih kritikov logično-pozitivističnega modela mišljenja, Popperja in Kuhna, je Giddens uporabil pri razvijanju svojega koncepta relativnosti znanstvenega vedenja. Takšna teoretska kompilacija pa lahko vodi k nepopolnim ali celo napačnim interpretacijam idej, ki so jih zastopali posamezni akterji sodobne filozofije znanosti. Zdi se, da se je Giddens na nekaj mestih ujel v to past. Kot tipičen primer – to do neke mere postavlja pod vprašaj tudi izvirnost koncepta hermenevitične analize (omenjali smo produktivni eklekticizem Giddensovega pristopa) – bi lahko omenili njegovo izenačevanje Kuhnove ideje inkomenzurabilnosti znanstvenih paradigem z relativizmom (na ravni pomena in presoje) v znanosti.

Giddens je zgolj s sklicevanjem na Kuhnovo argumentacijo v Strukturi znanstvenih revolucij dokazoval, da trditev tega ameriškega zgodovinarja znanosti o odpovedi relativističnim implikacijam razlage razvoja znanosti ne velja. Ni pomembno, ali je Giddens v tem primeru hote ali nehotе prezrl vse tiste Kuhnove prispevke, v katerih je ta naknadno pojasnjeval (in korigiral) v svojem temeljnem delu ne vedno najbolj razumljivo formulirane kategorije (paradigme, inkomenzurabilnost paradigem, itd.). Dejstvo je, da ti naknadni spisi (Postscriptum, Dodatne misli o paradigmi, Pripombe k mojim kritikom, Objektivnost, vrednostna sodba in izbor teorije) utrjujejo pravilnost Kuhnovega samoprepričanja. Še več. V teh razlagah bomo naleteli na sklepe (na primer opredelitev kriterijev izbora znanstvenih paradigem oziroma teorij), ki jih, vsaj kar zadeva njihovo vsebino (če gre že za terminološke razlike, kar pa je »zasluga« Giddensovega posrečenega spajanja pojmov, ki so sicer nastali v zelo različnih duhovnih tradicijah), bližja horizontu razmišljanja hermenevitične analize kot pa t. i. relativizmom na ravni pomena oziroma presoje. Zaradi množice interpretacij, ki so že močno zameglile bistvo kuhnjanskega koncepta inkomenzurabilnosti znanstvenih paradigem, je pravzaprav vedno težje opredeliti njeno vlogo v metateoriji znanosti. Žal moramo tudi Giddensovo generalno presojo Kuhnovega modela paradigmatskih sprememb kot znanstvenega relativizma v slabem pomenu besede imeti za takšen tip eno-

stranske interpretacije. Bolj natančna predstavitev te problematike bi seveda zahtevala širšo tematizacijo Giddensovega razmerja do epistemoloških problemov sodobne teorije znanosti. (Ne smemo pozabiti na Giddensovo uvodno navajanje motivov pričujočega raziskovanja pravih sociološke metode; opredelitev lastne intelektualne pozicije – obramba načela relativnosti v kritičnem soočanju z ortodoksnim pozitivizmom na eni in relativizmom na drugi strani). Ker to na tem mestu ni mogoče, naj končamo z mislijo, da se v Giddensovi tematizaciji vprašanj sodobne metateorije znanosti srečujemo z njegovo izredno intelektualno širino. Vendar tako kot na vseh drugih mestih, kjer skuša velikopotezno zapopasti celotne miselne tokove, tudi tu ni vedno najbolj natančen, ko gre za umestitev teoretske pozicije posameznih avtorjev. Te pomanjkljivosti so glede na celokupni pomen njegovega dela za razvoj teoretske sociologije opravičljive.

Franc Mali